

احیای فرهنگ و سنت

تصویر ۴

Pic 4

تصویر ۴: نمونه‌ای از تجربه محمد شهیر در طراحی فضای یادمانی مدرن، بنای یادبود راجیو گاندی (Vir Bhumi) در دهلی نو، مأخذ: آرشیو محمد شهیر، ۱۳۹۱.

Pic4: Rajiv Gandhi Memorial (Vir Bhumi) in New Delhi, an example of experience in the design of the modern memorial space, Photo by: Mohammad Shahir Archive, 2012.

مهديه خواجه پيري، کارشناس
ارشد معماری منظر مدرسه
برنامه ریزی و معماری دهلی نو
m17.spa@gmail.com

در منظر معاصر هند

تحلیل شیوه معاصر منظر سازی محمد شهیر

چکیده: سازگاری و تعامل گروه‌های گوناگون فرهنگی و آیینی در هند سبب تنوع شخصیتی و پدیداری فرهنگ و هویتی ترکیبی برای این شبه قاره شده است. تنوع اجتماعی، اقتصادی و به خصوص تنوع فرهنگی و عدم مدیریت آن و همچنین توسعه صنعتی و تکنولوژیک، هند را با بحران هویت در ابعاد مختلف و از جمله در فضاها، فرم‌های زیستی و شهرهای

کلان مواجه کرده است. در کنار این، استعمار و به دنبال آن نفوذ شهرسازی و معماری غربی نیز بر بی‌هویتی شهرهای هند دامن زد به طوری که امروز جنبه‌های فرهنگی و انطباق اقلیمی در طراحی‌های معماری فراموش شده است. در چنین شرایطی پارک‌ها و فضاهای سبز هند با الگوهای انگلیسی ساخته می‌شدند. این پروژه‌ها به جای طرح منظرین، صرفاً پروژه‌های باغبانی بودند که بی‌ارتباط با محیط پیرامون طراحی می‌شدند. در این دوران نقش نسل نخست معماران و معماران منظر هندی فارغ‌التحصیل دانشگاه‌های بین‌المللی در بازیافتن و نقش دادن به هویت هندی در حرکت رو به توسعه و پیشرفت کشور هند تعیین‌کننده بود. محمد شهیر نمونه موفق معمار منظر هندی، با توجه بیشتر به سایت‌های تاریخی و بازسازی آنها، اصول برآمده از معماری سنتی هند را با زندگی امروز و شرایط فرهنگی آن تلفیق کرد و ترکیبی موفق از سنتی و مدرن در فضاهای شهری پدید آورد و توانست با طیف وسیع پروژه‌های منظرین، فرهنگ هندی را برای بازدیدکنندگان به نمایش بگذارد.

در این نوشتار پس از مروری بر روند تحولات معماری منظر هند قبل و بعد از استقلال و نسبت آن با هویت و فرهنگ هندی، به رویکرد هویت‌گرای محمد شهیر در این حوزه به خصوص در پروژه‌های بنای یادبود راجیو گاندی Vir Bhumi، باغ موزه بنیاد سانسکریت Sanskriti Foundation و میدان شهری چوک Chowk-Town Square پرداخته خواهد شد.

واژگان کلیدی: معماری منظر هند، محمد شهیر، بحران هویت، فرهنگ.

مقدمه

معماری تلفیقی است از علم، هنر و تفکر. امروزه تضاد میان علم و هنر، محصول نهایی را به چالش کشیده است. چرا که آنچه خلق می‌کنیم باید هنرمندانه باشد. در عین اینکه از لحاظ علمی و عملی قادر به برآورده کردن نیازهای انسانی باشد، بخش علمی آن پر دردسر و غیر قابل عبور برای معماران نیست. امروز بحران فرم و هویت مهم ترین مسئله در معماری است. این مسئله در کشور هند به علت وسعت و تنوع فرهنگی باعث سردرگمی در انتخاب سبک معماری شده است. تنوع فرهنگی در این کشور طوری است که گروهی در گوشه‌ای از کشور در عصر حجر با کمترین امکانات زندگی و در گوشه‌ای دیگر با غرب رقابت می‌کنند. هند یک دولت و حکومت سکولار دارد با اعتقادات قبیله‌ای مخلوط شده با ادیان مسیحی، هندویی، بودایی و مسلمان که هر کدام سبک، شیوه و اعتقادات خود را دارند و از اصول خود پیروی می‌کنند. بنابراین هیچ عامل غالبی برای دستگیری و

پاسخ‌گویی به بحران هویت وجود ندارد.

در معماری همانند دیگر هنرهای تجسمی جستجو برای یافتن هویت همواره وجود داشته است. اما ساختارهای گوناگون اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و اقلیمی، در کنار مشکلات محیط زیستی، تکنولوژیک و جمعیتی موضوع هویت و راه‌های جستجوی آن را پیچیده‌تر می‌سازد. امروز پس از نیم قرن که از استقلال هند از انگلستان می‌گذرد همچنان هویت شهرها و پروژه‌های معماری از فرم تا عملکرد و برنامه، دغدغه معماری، شهرسازی و هنرهای مختلف است. پیچیدگی‌های مفهوم هویت و برداشت‌های متفاوت از آن دغدغه معماران معاصر هند است. پیدا کردن نمونه‌های موفق منظر معاصر بعد از استقلال هند تاکنون بسیار انگشت‌شمار است و بیشتر معماری معاصر به صورت یک مفهوم انتزاعی درآمده است. در این زمان جریان معماری منظر معاصر هند در مسیر دستیابی به این هویت به سوی مفاهیم انتزاعی کشیده شده است و در این میان یافتن

تصویر ۱: طرح شهری دهلی در قرن ۱۹ منظر شهری چون شهرهای انگلیسی را ایجاد کرده بود. مأخذ: <http://www.anglo-india-central.co.uk>

Pic1: The urban landscape of Delhi in 19th century. Source: <http://www.anglo-india-central.co.uk>

تصویر ۱: لودی گاردن در دهلی، نمونه باغسازی هند اواخر دهه ۶۰ با الگوی انگلیسی، عکس: شروین گودرزبان، ۱۳۹۰.

Pic1: "Lodhi Garden" in Delhi, Typical of the Indian gardening in late 60's with English pattern, Photo by: Shervin Goodarzian, 2012.

تصویر ۵

Pic 5

تصویر ۶

Pic 6

تصویر ۶: روایت تاریخ در بستر منظر به کمک نمادها، مأخذ: آرشیو محمد شهیر، ۱۳۹۱.

Pic6: Description of history in the context of the landscape with the help of symbols, Source by: Mohammad Shaheer Archive, 2012.

شناسخته شد و طراحی شهری در دهلی نو بیشتر شبیه الگوهای برگرفته از معماری باروک بود. در این دوران طراحی منظر بیشتر به فضای سبز محدود می‌شد. دریافت عموم از معماری منظر باغ‌هایی بود که توسط انگلیس‌ها ساخته شده بود که مانند لودی گاردن (Lodhi Garden) در دهلی بسیار شبیه نمونه‌های انگلیسی بود، بی‌آنکه نشانی از فرهنگ باغسازی کهن هند داشته باشد. این پارک پوشیده از چمن یا شیب آرام در کنار تپه‌های پوشیده از انبوه درختان و دارای کانال‌ها و دریاچه‌های مصنوعی و در میان آنها بناهای باقیمانده تاریخی گمشده در میان چمن‌های وسیع بود (تصاویر ۲-۳). این وصف از لودی گاردن توصیفی دقیق از باغسازی این دوران هند است.

نمونه دیگر در طرح‌های منظر این دوران که بسیار به چشم می‌آید، زمین‌های گلفی بود که انگلیسی‌ها برای گذراندن اوقات فراغت در دهلی ساختند و از لحاظ زیبایی‌شناسی یادآور مناظر انگلیسی یا دوران باستان اروپا بودند. این فضاها بیشتر شبیه به موجودی فضایی بدون هیچ ارتباطی با محیط اطراف، به طرز حیرت‌انگیز ساده بودند. با گذر از این دوران فارغ‌التحصیلان جدیدی هندی به هند بازگشتند و اولین تلاش‌ها برای ساختن فضاهای شهری و پارک‌های با هویت و هم‌خوان با اقلیم و فرهنگ و نیازهای روز جامعه هند آغاز شد.

«محمد شهیر» و احیای فرهنگ و سنت در معماری منظر معاصر

در دهه‌های اخیر با توسعه شهرهای هند و اهتمام دولت و دولت‌های محلی در شکل‌دادن منظر شهری در شهرهای مختلف هند، حرفه و رشته معماری منظر در هند توسعه یافته است. در میان صاحب‌نظران و پیشکسوتان حرفه معماری منظر «محمد شهیر» استاد دانشگاه، یکی از معماران منظر برجسته این حوزه به‌شمار می‌رود.

شهیر در سال ۱۹۶۵ برای تحصیل در رشته معماری به دهلی سفر کرد. وی پس از اخذ مدرک مهندسی معماری و طراحی شهری به کشور انگلیس رفت و سپس با اخذ مدرک معماری منظر و دو سال کار در ایرلند شمالی به کشورش بازگشت و به‌طور حرفه‌ای مشغول به کار و تدریس در مدرسه طراحی و معماری شد.

از مهم‌ترین پروژه‌های شهیر، بنای یادبود راجیو گاندی (Vir Bhumii) در دهلی نو را می‌توان نام برد (تصاویر ۴-۶). بخش عمده‌ای از کارهای او احیای باغ‌های تاریخی بوده که می‌توان به باغ موزه بنیاد سانسکریت (Sanskriti Foundation) باغ همایون در دهلی نو و باغ بابر در کابل اشاره کرد.

محمد شهیر زمانی وارد این حرفه شد که هند در حال تلاش برای تبدیل به یک کشور صنعتی و در حال توسعه بود. از این رو معماران هم نسل او مسئولیت مهمی برای آماده‌سازی پایه‌ای برای معماران این نسل داشته‌اند. کارهای شهیر براساس اصول به دست آمده از گذشته اما در ابعاد و مقیاس‌های مختلف قابل انطباق با دیدگاه زندگی مدرن و امروزی مردم و شرایط فرهنگی روز هند است.

از مهم‌ترین پروژه‌های شهیر که نشانی از موفقیت او در تلفیق سنت و مدرنیته در فضای شهری است، مجموعه فرهنگی باغ موزه بنیاد سانسکریت را می‌توان نام برد. طرح این پروژه تا حدود زیادی از تفکر سنتی در طراحی شهرک‌های قدیمی برگرفته شده است. اصول طراحی شهری سنتی معقول‌تر از شیوه مدرن آن بوده و در طراحی آن به صورت ویژه به شرایط اقلیمی، نیازهای اجتماعی و فرهنگی توجه شده است. در واقع شهیر در این فضا با بهره‌گیری

جریان‌ها و پروژه‌هایی با دغدغه هویت برای امروز کشور هند و با تکیه بر تاریخ و بستر فرهنگی انگشت شماری. در این میان محمد شهیر از چهره‌های شاخص معماران منظر امروز هند است که در حوزه حرفه‌ای و آکادمیک با تکیه بر بستر فرهنگی، اقلیمی و هویت کشور هند به طراحی و اجرای پروژه‌های کوچک و بزرگ در شهرهای مختلف هند پرداخته است.

معماری و معماری منظر قبل از انقلاب هند

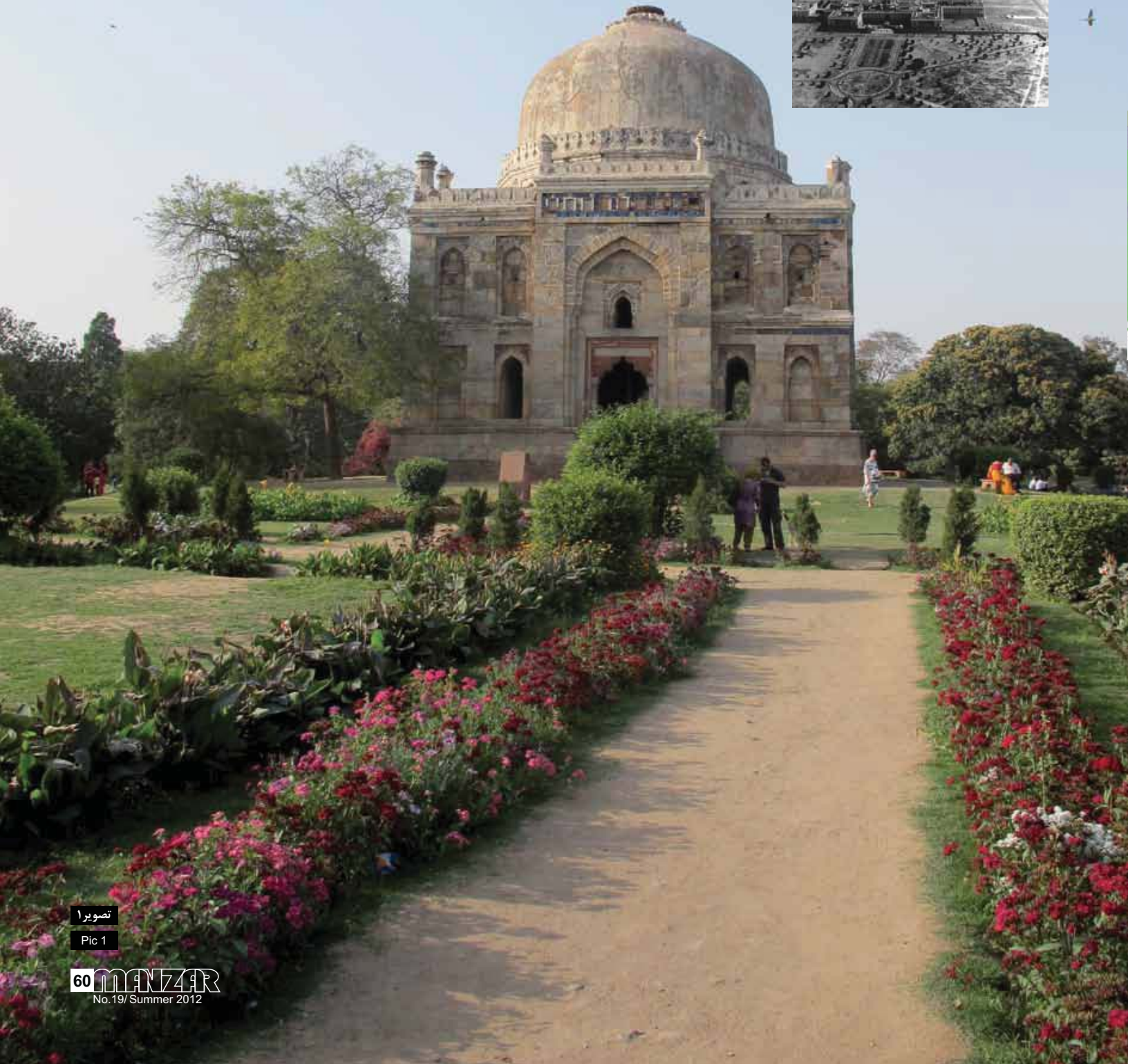
معماری سنتی قبل از ورود انگلیسی‌ها در خاک هند بیشتر ایجاد فرم‌های دیدنی و جذاب تراشیده از سنگ بود. در این زمان ابزار معماری، سنگ و چکش، و هدف اصلی آن تجلیل و بزرگنمایی آیین و رسوم بود و نیازهای روزمره افراد عادی نادیده گرفته می‌شد. سپس بریتانیا وارد صحنه شد و آنها اولین ساختمان‌های مدرن را ساختند که بناهای اداری و محل سکونت انگلیسی‌ها و تمامی ملزومات اداره یک امپراطوری بزرگ را در خود داشتند و قصد آنها به هیچ وجه آموزش علم و هنر معماری نبود. در این زمان فرهنگ و هنر کشور استعمارگر به صورت آگاهانه و ناخودآگاه شیوه ساخت معماری را به‌ویژه در شهرهای بزرگ هند تحت تأثیر قرار داد. یکی از مهم‌ترین اتفاقات در زمینه شهرسازی، طراحی دهلی به عنوان پایتخت امپراطوری بود که طی یک اقدام ناهنگام به دستور دولت انگلیس انجام شد. (تصویر ۱) این زمان مقارن با درگیری اروپاییان با تفکر مدرنیسم در شهرسازی بود. با این حال این سبک ساخت‌وساز استعماری و وارداتی ادامه نیافت و توجه معماران به مشکلاتی جلب شد که تاکنون نادیده گرفته شده بود. از این رو نیازهای مردم و توجه به محیط زیست در دستور کار قرار گرفت و تقاضا برای مسکن کم‌هزینه افزایش یافت. در بخش معماری منظر نیز وزارت کشاورزی با افتتاح دیپارتمان جدید مشغول ساختن پارک‌ها و فضاهای سبز شهری شد و این در حالی بود که جامعه حرفه‌ای از تعداد کم معماران و دانشگاه‌های معماری رنج می‌برد.

معماری منظر پس از انقلاب هند

کشور هند در سال ۱۹۴۷ با مبارزات بدون خشونت اعلام استقلال کرد. در همین زمان با دعوت «جوهر لعل نهرو» از «لوکوربوزیه» (Le Corbusier) برای طراحی و ساخت شهر جدید شاندیگار، لوکوربوزیه و تفکرات او وارد هند شد و آموزش و فرهنگ معماری و مهندسی این کشور را تحت تأثیر قرار داد و به این ترتیب ایده معماری مدرن از سال ۱۹۵۰ به بعد توسط لوکوربوزیه در هند پا گرفت. در آن زمان لوکوربوزیه از چهره‌های برجسته معماری در غرب بود و کارهایش تصور معماران هندی از معماری را که بیشتر معابد باشکوه سنگی و قلعه‌های به جا مانده از زمان مغول یا ساختمان‌های دولتی دهلی پایتخت امپراطوری بریتانیا بود در هم شکست و باعث درک جدید آنها از معماری معاصر شد.

پس از آمدن مدرنیسم با نام لوکوربوزیه (۱۹۶۵-۱۹۵۱) در نظر گرفتن جنبه‌های فرهنگی و تنوع اقلیمی توسط معماران هندی تا حد زیادی فراموش شد و تقلید از فرم‌های لوکوربوزیه مورد توجه قرار گرفت و بسیاری این سبک را ادامه دادند. این زمان آغازی برای انبوه‌سازی و بنای سازه‌هایی به سبک غربی بود. با گذشت زمان معماران و نخبه‌هایی که تجربه تحصیل و کار در دیگر کشورها را داشتند به هند بازگشتند و ساخت و سازهای این دوران را که بدون توجه انجام شده بود، زیر سؤال بردند.

این روند در معماری منظر و فضای شهرهای هند نیز جریان داشت. در اواخر دهه ۶۰ میلادی معماری منظر

تصویر ۱

Pic 1

در شرایطی که معماری منظر هند با بی‌هویتی مواجه بود، «محمد شهیر» به عنوان یکی از نسل اول معماران منظر هند، در مداخله و بازآفرینی فضاهای تاریخی با بهره‌گیری موضعی و کالبدی از مفاهیم و فضاهای سنتی و توجه ویژه به شرایط اقلیمی، نیازهای اجتماعی و فرهنگی، محفل و مکان را برای رخدادهای امروز مهیا ساخت و تلفیقی از فضا سازی سنتی و مدرن پدید آورد.

تصویر ۲

Pic 2

تصویر ۲: چمن‌های وسیع با شیب آرام و تپه‌های انبوه درخت در لودی گاردن، نمونه باغسازی هند اواخر دهه ۶۰ با الگوی انگلیسی عکس: سارا رداپی، ۱۳۹۰.

Pic2: The vast lawn with gentle slopes and hills with dense trees in "Lodhi Garden", typical Indian garden in late 60's with English pattern Photo by: Sara Radaei, 2012.

موضعی و کالبدی از مفاهیم و فضاهای سنتی، محفل و مکان را برای رخدادهای امروز مهیا ساخته است.

از نمونه‌های دیگر پروژه‌های وی میدان شهری چوک "Chowk-Town Square" است. چوک یک فضای باز عمومی در شهرهای قدیمی هند بود. چند منظوره بودن فضاها و ایجاد تجربیات متفاوت از ویژگی‌های آن است. کاربرد این فضا در ساعات اولیه صبح به عنوان بازار هفتگی، محل بازی در طول روز و محل برگزاری نشست‌های عمومی، برپایی جشن‌ها و مراسم مذهبی بوده است. اهمیت چنین فضایی بیش از کارکرد و چندمنظوره بودن و اهمیت اجتماعی آن است.

فضاها در باغ موزه بنیاد سانسکریت نیز به همین شیوه طراحی شده است. به عنوان مثال فضای مرکزی باغ از طرفی با انبوهی از درختان محصور شده و از طرفی دیگر با دیوارهای کوتاه موزه یادآور بافت سنتی شهرهاست. این فضا برای برگزاری کارگاه‌های هنری، نشست‌های عمومی، فستیوال‌ها و جشن‌های مختلف طراحی شده است و کارکردی چندمنظوره دارد (تصاویر ۷ تا ۱۵).

در واقع اهمیت به نمادهایی که ریشه در افسانه‌ها، هنر، تاریخ و آیین هند دارد و استفاده آنها به شیوه مدرن از ویژگی‌های بارز پروژه‌های محمد شهیر است. شهیر تلاش می‌کند تا در بستری امروزی، روایتی تاریخی فرهنگی را متناسب با زمینه و بستر طرح بازگو کند و در این بین از ابزارهای مختلفی از مجسمه و مصالح سخت تا تک درختان کهن و بامعنا بهره می‌جوید. بنای یادبود راجیو گاندی نمونه‌ای از روایت یک واقعه در بستر منظر است که شهیر با بهره‌گیری از نمادها و مفاهیم مختلف این روایت را صورت می‌دهد.

جمع‌بندی

موج تحولات معماری منظر هند و رویگرداندن معماران منظر از اصول شکست خورده مدرن در شهرهای هند در شرایطی که فرهنگ استعمارگر منجر به شیوه منظرسازی غیر هندی شده و تعدد فرهنگی حل بحران هویتی فضاهای شهری هند را دوچندان مشکل‌تر کرده بود، معماران منظر چو محمد شهیر وارد عرصه منظرسازی شدند. فلسفه طراحی شهیر سادگی، درک درست از سایت و نیازهای پروژه با رویکردی خلاق به مسایل محیط زیست است و با نگاهی تازه به فضای شهری دست به طراحی می‌زند. اساس طراحی او بهره‌گیری از اصول سنتی منظرسازی هند منطبق با نیازهای امروز است. وی تلاش می‌کند با تمرکز در ماهیت فضاها و فعالیت‌ها و ایجاد جلوه‌های بصری، تجربه‌ای از فرهنگ هند را برای بازدیدکنندگان به ارمغان آورد و با بازخوانی منظر سنتی در بافت‌های فرسوده برای ساکنین امکان تجربه سنت در دنیای مدرن امروز را فراهم سازد.

پی‌نوشت

۱. در سال ۱۹۴۷ میان هند و پاکستان توافق‌نامه‌ای امضا شد که طبق آن ایالت پنجاب بین دو کشور تقسیم شود. بخشی از پنجاب که در هند قرار گرفت نیاز به یک پایتخت جدید داشت. جواهر لعل نهرو نخست وزیر هند دستور ساخت شهر جدیدی را به نام چندی‌گر داد که نماد آزادی هند، رهایی از سنت‌ها و نمادی از هند مدرن بود. او بیش از سی سال تجربه تدریس و ریاست دیارت‌مان معماری منظر مدرسه طراحی و معماری (School of Planning and Architecture, New Delhi) در دهلی نو را به عهده داشته است.

۲. در متون کهن هند، جریان جذب آب توسط زمین و تبخیر و بازگشت آن به طبیعت، نمادی از تولد، مرگ و باروری است. مسئله حفاظت از آب در طراحی این سایت از نگرانی‌های طرح اولیه بوده است. شیب سایت طوری طراحی شده است که آب یا جذب فضای سبز می‌شود یا وارد کانال آب. از طریق این پروژه طراح با آمیختن ویژگی‌های سنتی در فضای معاصر به

تصویر ۳
Pic 3

تصویر ۳: دریاچه مصنوعی انتهای لودی گاردن، عکس: شروین گودرزبان، ۱۳۹۰.

Pic3: The artificial lake at the end of "Lodhi Garden", Photo by: Shervin Goodarzian, 2012.

تصویر ۷
Pic 7

تصویر ۸
Pic 8

Revival of culture and tradition in Indian contemporary landscape

An analysis of contemporary landscaping method of Mohammad Shaheer

Mahdieh Khajeh Piri, M.A. in Landscape Architecture, School of Planning and Architecture, New Delhi, India. m17.spa@gmail.com

Abstract : The coexistence of people with different ethnic and religious affiliations in India has led to the emergence of diverse identities and mixed cultures in the country throughout history. India is currently facing an identity crisis considering the differences between people in terms of economic conditions, social status as well as religious background. What is already deteriorating this identity crisis is the inability of the government to find for ways to bridge the gaps between people in different levels. India's modern status as an industrialized country has also played a crucial factor in deteriorating the country's identity crisis which is clearly visible in different aspects, particularly with regards to the designing of urban spaces of cities. Additionally, India has taken influence from Western architecture as the result of years of colonialism. This is generally believed to have contributed to the country's identity crisis in such a way that the indigenous aspects of Indian architecture is today missing in the country's urban structures. What is visible instead is urban spaces like parks which have been built based on British designs. Those urban spaces were basically void from any specific landscape value and were mostly garden projects which were built regardless to the characteristics of their surrounding environments. Accordingly, the role of the first generation of Indian architects graduated from international universities was significant in reviving the Indian identity particularly at a time that the country was already moving on the path of development. Mohammad Shaheer is a renowned pioneer of contemporary Indian landscape architecture who has been engaged in studying and restoring the country's historical sites. Shaheer has been able to combine the principles of traditional Indian architecture with modern cultural elements to introduce a successful mix for building urban areas which best displays the Indian culture. The present article studies developments in India's architecture before and after colonialism and looks into their relations to the Indian culture and identity. It will then scrutinize Mohammad Shaheer's identity-based approach in designing the architecture of important national sites like Vir Bhumi, Sanskriti Foundation and Chowk-Town Square.

Keywords

Indian Landscape Architecture, Mohammad Shaheer, Identity crisis, Cultural variation.

تصویر ۹
Pic 9

تصویر ۱۰
Pic 10

تصویر ۱۱
Pic 11

تصویر ۱۲
Pic 12

تصویر ۱۳
Pic 13

تصویر ۱۴
Pic 14

تصویر ۱۵
Pic 15

تصاویر ۷ تا ۱۵: محمد شهیر در باغ موزه بنیاد سانسکریت با ابزارهای مختلفی از مجسمه و مصالح سخت تا تک درختان کهن و با معنا، رویداد تاریخی فرهنگی را متناسب با زمینه و بستر طرح روایت می کند. عکس: مهديه خواجه پيري، ۱۳۹۱، www.flickr.com

Pics7-15: Mohammad Shaheer describes cultural_historical events of context in the garden_ Museum of Sanskriti Foundation with different tools such as statue and hard materials to single meaningful ancient trees. Photo by: Mahdieh khajeh piri, 2012, www.flickr.com